УДК 78+881/886:37.032
DOI 10.32782/2224-0926-2024-3-4-50-51-13

Степанська Олександра Станіславівна
кандидат мистецтвознавства,
доцент музично-теоретичних дисциплін,
Музична консерваторія м. Барселуш, Португалія
https://orcid.org/0009-0009-6605-6684

АНДРОНИК СТЕПОВИЧ ТА ЙОГО МУЗИЧНО-КРИТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Статтю присвячено життєдіяльності та музично-критичній спадщині українського вченого-славіста Андроника Степовича. Із різних причин ім'я науковця багато років залишалося в тіні. Проте він заслуговує на прискіпливу увагу не лише істориків та філологів, а й музикознавців. Талановитий вихованець Колегії Павла Ґалаґана з чорногорським корінням, Андроник Степович з юних років відчув покликання у двох напрямах – слов'янознавстві та музиці. Він успішно закінчив університет, займався викладацькою та науковою працею, вивчав слов'янські документи за кордоном, сприяв розвитку міжслов'янських відносин. Понад десять років А. Степович займав посаду директора Колегії, де продовжував традиції її фундатора – культурного діяча та мецената Григорія Ґалаґана. Близькі взаємини з його сім'єю, а потім – із членами київської «Старої Громади», зумовили світоглядне і культурно-наукове становлення вченого. Ще в юності в Колегії А. Степович також отримав ґрунтовну музичну освіту і практичний музичний досвід (серед іншого, співав у хорі М. Лисенка), що дало йому змогу згодом включити у свій науковий ареал і музичні розвідки. Окрім Спогадів про Миколу Лисенка, перу вченого належить нарис про пісенну збірку хорватського фольклориста та музикознавця Ф. Кухача, у яких він виступає як знавець слов'янської етнографії, користується інструментами музичного аналізу, висловлює свої погляди на складну ситуацію у сфері музичної освіти та суспільства в Києві та місцевому відділенні РМТ.
Ключові слова: *Андроник Степович, Франьо Кухач, Микола Лисенко, Колегія Ґалаґана, «Стара Громада».*

Stepanska Oleksandra. Andronyk Stepovych and his musical and critical activity
The article is devoted to the life and music-critical heritage of the Ukrainian Slavist scientist Andronyk Stepovych. For various reasons, the scientist's name remained in the shadows for many years. However, it deserves close attention not only of historians and philologists, but also of musicologists. A talented pupil of the Pavel Galagan Collegium with Montenegrin genesis, Andronyk Stepovych felt a vocation in two directions from a young age – Slavic studies and music. He successfully graduated from the university, engaged in teaching and scientific work, studied Slavic documents abroad, and contributed to the development of inter-Slavic relations. Form or ethane ten years, A. Stepovych held the position of director of the Collegium, where he continued the traditions of its founder – the cultural figure and philanthropist Hryhori Galagan. Close relations with his family, and then with the members of the Kyiv «Stara Hromada», determined the outlook and cultural and scientific development of the scientist. Even in his youth, at the Collegium, A. Stepovych also received a thorough musical education and practical musical experience (among other things, he sang in M. Lysenko's choir), which allowed him to later include musical explorations in his scientific area. In addition to Memories of Mykola Lysenko, the scientist wrote an essay on the song collection of the Croatian folklorist and musicologist F. Kuhach, in which he acts as an expert on Slavic ethnography, uses the tools of musical analysis, and expresses his

views on the complex situation in the field of music education and society in Kyiv and the local RMT branch.
Key words: *Andronyk Stepovych, Franyo Kukhach, Mykola Lysenko, Galagan Collegium, «Stara Hromada».*

Вступ. Ім'я Андроника Степовича (1856–1935) – українського вченого-славіста з чорногорським корінням – до останніх часів залишалося невідомим українському музикознавству. Мало свідчень можна знайти про нього і в загальних енциклопедичних джерелах. У науковій літературі доволі часто лише цитується прізвище вченого, згадуються його твори чи ареал досліджень (сербістика та богемістика). Однак коло інтересів Андроника Степовича було набагато ширше: він вивчав архіви різних європейських країн, написав низку досліджень, у тому числі й педагогічних. Для музикознавців цікаво буде дізнатися, що він не пройшов осторонь української музичної культури.

Темою статті є життя і творчість Андроника Степовича (1856–1935) крізь призму його контактів, спогади про Миколу Лисенка і маловідомий нарис, присвячений аналізу пісенної збірки хорватського фольклориста та науковця Франьо Кухача, виданої у Києві 1884 р.

Аналіз попередніх досліджень. Дослідницька зацікавленість науковою та педагогічною діяльністю А. Степовича спостерігається з початку 2000-х років, коли почали друкуватися поодинокі розвідки про діяльність українського вченого. Вони стосуються, передусім, його стосунків із сім'єю видатного культурного діяча Григорія Ґалаґана, студій у його Колегії (яку називали «Школою академіків»), активної наукової і практичної слов'янознавчої діяльності (Г. Саган, А. Кухто, А. Литвин, М. Смольницька). Проте, по-перше, існуючі публікації наразі неповні, по-друге, у них, на жаль, трапляються помилки та розбіжності в датах та прізвищах, що, на нашу думку, зумовлено ще недостатнім вивченням першоджерел. Більш об'ємна і науково обґрунтована публікація матеріалів А. Степовича стане важливим доповненням різних напрямів української гуманітарної науки.

У цьому контексті видаються пізнавальними спогади вченого про Миколу Лисенка, уперше опубліковані у 1968 р. та передруковані у 2004 р. Нині не існує досліджень про місце Андроника Степовича у розвитку музичної культури[1]. Проте він отримав фундаментальну музичну освіту, не тільки співав у хорі Миколи Лисенка і мав відношення до різних музичних подій, а й залишив музично-критичну спадщину. До неї належить, зокрема, музично-аналітичний нарис «Ф. Кухач та його збірка південнослов'янських пісень».

Мета та наукова новизна статті полягає, по-перше, у розкритті різновекторної діяльності постаті Андроника Степовича – вченого-славіста, педагога та культурного діяча; по-друге, у висвітленні відносин вченого з науковцями-славістами та київським культурно-просвітницьким осередком «Старої Громади» (особисто з Миколою Лисенком); по-третє, у розгляді важливої на той час музично-слов'янознавчої праці, яка ще не ставала об'єктом музикознавчого аналізу.

[1] Серед окремих статей, які торкаються музичної діяльності або музичних спогадів А. Степовича, можна вважати «Формування світогляду Андроника Степовича протягом навчання в освітніх закладах другої половини XIX століття» А. Литвина (83678-Текст статті-176192-1-10-20161118. pdf. С. 58–65) та «Один з Шевченкових читачів: Коментарі Андроника Степовича до повісті «Музикант» М.Будзар та Є.Ковальова (M_Budzar_TShTYT_IFF_UG.pdf (kubg.edu.ua). С. 100–125).

Виклад основного матеріалу.

Етапи життєвого шляху: Колегія Ґалаґана – «Стара Громада» – Університет Св. Володимира.

Предки Андроника Степовича походили з Чорногорії, але оселилися на Полтавщині. Сам А. Степович «виховувався у Сокиринцях в будинку заможного прилуцького поміщика Григорія Павловича Ґалаґана разом з єдиним його сином Павлом Григоровичем»[2]. Ця обставина сприяла формуванню його особистості. У сім'ї Ґалаґанів відповідально ставилися до освіти дітей, плекали народні традиції, збирали і досліджували фольклор. Зв'язок із високоосвіченою українською родиною зумовив подальший шлях юнака та коло його інтересів. Він успішно навчався в чернігівській, а потім у київській гімназіях, а після смерті свого друга і відкриття нового учбового закладу його пам'яті – Колегії Павла Ґалаґана – «був переведений з 5 класу гімназії до 1 класу колегії, яку закінчив із золотою медаллю у 1875 р.»[3]. Юнацька зацікавленість слов'янською історією та філологією підтримувалася викладачами Колегії, зокрема Василем Сиповським та відомим українським дослідником і філологом Павлом Житецьким.

Колегія була таємним дітищем київської «Старої Громади» – просвітницького осередку, який на тлі жорсткої імперської політики докладав багато зусиль для розвитку української науки та культури. До громадівців належали і деякі викладачі Колегії, зокрема Павло Житецький. Вельми важливою у «Старій Громаді» була роль композитора Миколи Лисенка, який не викладав у Колегії, але опікувався її музичним життям. Як згадував його син Остап Лисенко, композитор, «зацікавлений розвитком і вдосконаленням хору учнів у Колегії П. Ґалаґана у Києві, дає керівництву хору потрібні поради, дарує до бібліотеки Колегії свої хорові обробки укр. нар. пісень»[4].

Музичні та танцювальні заняття входили до навчальних програм Колегії. Як зазначалося у звіті за редакцією А. Степовича до її 25-річчя, «танцям навчаються вихованці I–III класів. Бажаючі вихованці навчаються також і музиці: стипендіати, що мають музичні здібності, за рахунок колегії, а своєкоштні за особливу платню»[5]. Музичний розвиток А. Степовича не залишався поза увагою Катерини Ґалаґан – дружини засновника Колегії. «Помітивши в мене найбільший інтерес, – писав він, – одно, до славістики, а друге – до музики, вона вжила заходів, щоб допомогти мені розвинутися цими сторонами»[6]. Сама добра піаністка, вона запросила до хлопця вчителя фортепіано та слідкувала за його успіхами.

Розвитку філологічних інтересів свого вихованця сприяв П. Житецький: саме він вмовив Степовича продовжувати навчання у київському університеті, відмовившись від петербурзького. На думку філолога, у північній столиці талановитий молодик міг утратити українські світоглядні позиції, сформовані в юнацькі роки. Щоб допомогти А. Степовичу у скрутних життєвих умовах, Житецький запропонував йому мешкати на своїй дачі у Китаєві під Києвом і працювати в дитячій школі активного громадівця

[2] Саган Г., Кухто А. Діяльність Андроніка Степовича з розвитку сербістики в Україні. С. 75. 46-13-78-1-10-20210218.pdf

[3] Ibidem. С. 76.

[4] Цит. за: Скорульська Р., Чуєва М. Микола Лисенко. Дні і роки. Київ : Муз. Україна, 2015. С. 145.

[5] 25-летие Коллегии Павла Галагана в Киеве (1 октября 1871 – 1 октября 1996) с портретами, рисунками, планами / под редакциею директора Коллегии П.Г. А. И. Степовича. Киев : Типография П.П. Чоколова, Фундуклеевская улица, дом № 22-й, 1896. 25-летие Коллегии Павла Галагана в Киеве (1 октября 1871 – 1 октября 1891г.) (1896) (irbis-nbuv.gov.ua)

[6] Степович А. Зі споминів про М.В. Лисенка. *Микола Лисенко у спогадах сучасників*. У двох томах. Т. 1. Київ : Музична Україна, 2003. С. 200.

Ю. Цвітківського. «Тут, у Ю. Цвітківського та П. Житецького, А. Степович познайомився з багатьма членами Київської громади (В. Беренштам, К. Михальчук, М. Лисенко, П. Чубинський, Е. Трегубов, А. Андрієвський, М. Старицький, В. Науменко, В. Антонович, М. Драгоманов, І. Лучицький, М. Зібер та ін.), які збиралися на свої засідання, зокрема для складання українського словника, до чого був залучений і молодий студент»[7]. Коли ж він потрапив під вплив соціалістичних ідей, Юрій Цвітківський «сміливо зривав кольоровий покрив утопічних проповідей, які виголошувалися в соціалістичних кружках»[8]. Відношення громадівців до Степовича була настільки довірливим, що він за потреби заміняв їх у навчальних закладах: у гімназії на час перебування Павла Житецького у Петербурзі, а також у військовій гімназії, де вчителював Ю. Цвітківський[9].

За статутом Колегія знаходилася під патронатом Університету Св. Володимира. Молодий студент вступив на історико-філологічний факультет у 1875 р. Гарна підготовка у Колегії дала йому змогу спочатку не відвідувати деякі дисципліни; маючи багато вільного часу він слухав лекції видатного історика та громадівця Володимира Антоновича. Водночас А. Степович вів активну суспільну діяльність, більше соціалістичного напряму.

Плідною виявилася і співпраця з українським славістом Олександром Котляревським. Як зазначають дослідники, «на другий семестр до університету влаштувався Олександр Котляревський, під науковим керівництвом якого А. Степович написав дисертацію на тему, запропоновану професором, «Вацлав Болемир Небеский и значение его литературных трудов» (ІР НБУВ, Х-6428-6429-1). Восени 1879 р. О. Котляревський зі згоди факультету запропонував А. Степовичу місце на кафедрі для підготовки до професорства, проте цим намірам не судилося збутися через одруження А. Степовича та смерть О. Котляревського»[10].

Подальша кар'єра Андроника Степовича пов'язана з науковою і практичною славістикою, викладанням у різних київських закладах, зокрема в університеті, участю в Київському слов'янському товаристві. Він відвідував європейські країни, де вивчав слов'янську культуру (особливо південну, зважаючи на походження), сприяв налагодженню міжслов'янських зв'язків, публікував наукові праці і переклади, керував чеськими училищами у Волинський губернії.

У 1893 р., уже після смерті Г. Ґалаґана, Андроник Степович прийняв пропозицію очолити Колегію. «Обов'язок любові і відданості до дорогого закладу, що виховав мене, – говорив він, – змусили мене нарешті не тільки прийняти принадні для будь якого сина нашої «alma mater» пропозиції /…/, але і присвятити всього себе, всі сили і здібності найвищому розквіту цього закладу»[11]. У роки директорства А. Степович плідно опрацьовує документальний спадок засновника закладу. «У цей час, – пишуть дослідники, – він спільно з О. Лазаревським розпочав публікацію документів із родинного архіву Ґалаґанів, частина якого зберігалася у Колегії – листування Г. Ґалаґана, його мемуарних нотаток тощо»[12].

---

[7] Литвин А. Формування світогляду Андроніка Степовича протягом навчання в освітніх закладах другої половини XIX століття. С. 63. 83678-Текст статті-176192-1-10-20161118.pdf

[8] Ibid. Цит. за: Степович А. Из воспоминаний о «Старой громаде». ІР.Ф. 179, № 148, 11 арк.

[9] Див.: Саган Г., Кухто А. Діяльність Андроніка Степовича з розвитку сербістики в Україні. С. 78.

[10] Ibidem.

[11] Ibidem. С. 79. Цит. за: (ЦДІАК України, 1475-1-20-22).

[12] Будзар М., Ковальов Є. «Один з Шевченкових читачів: Коментарі Андроника Степовича до повісті «Музикант» //M_Budzar_TShTYT_IFF_UG.pdf (kubg.edu.ua). С. 102.

Однією з важливих ініціатив А. Степовича як директора став «Ежегодник Коллегии Павла Ґалаґана», який друкувався протягом десяти років. Він був не лише активним дописувачем і редактором, а й трактував його як орган, що віддзеркалює внутрішнє життя колегії, її проблеми та успіхи. «Всякий середній навчальний заклад, який себе поважає, – писав він, – зобов'язаний не тільки ознайомлювати суспільство через публікації з усіма обставинами свого внутрішнього життя, а за можливості розповідати і про нудне, і про літературно-педагогічну діяльність, аби показати, що особливий склад його не нидіє у бездіяльності застою, а, навпаки, сповнений прагнення вдосконалюватися як у справі чистої науки, так і в розробці навчально виховних питань»[13]. Отримавши свого часу в Колегії належні музичні знання, Андроник – уже як директор – сприяв музичній освіті своїх вихованців. Під його керівництвом навчальний заклад відзначив своє 25-річчя, про що він залишив розгорнутий звіт.

Уже у зрілому віці видатний слов'янознавець брав участь у роботі «Київської старовини» – журналу, створеного за ініціативою українських учених-громадівців. Існує відома світлина, зроблена у 1898 р. до 15-річчя видання, де вчений знаходиться поруч з інтелектуальною українською елітою – своїми вчителями та колегами, серед яких – відомі громадівці П. Житецький, В. Антонович та ін.

Після жовтневого перевороту вчений продовжував працювати в університеті, але в 1924 р. нова влада ліквідувала його кафедру. До смерті у 1935 р. він займався науковою працею. Аналізуючи спадщину випускників Колегії Галагана, М. Смольніцька пише: «Багато уваги науковим дослідженням приділяв славіст А. Степович, член-співробітник музичної секції мистецького відділу Інституту української мови (1926 р.). Численні результати своїх досліджень він друкував в УРСР (переважно у виданнях ВУАН: «Записки історично філологічного відділу», «Україна», «Бібліологічні вісті», «Первісне громадянство»), СРСР, а також за кордоном. У тематиці його публікацій у цей час поряд із дослідженням історії літератури слов'янських країн вагоме місце займала україністика, з'явилися статті мемуарного характеру, зокрема низка публікацій про фундатора Колегії Григорія Павловича Галагана»[14]. Навіть після смерті українського діяча Андроник Степович підтримував тісні зв'язки з його дружиною Катериною, а потім із нащадками, які успадкували Колегію.

Похований учений на Лук'янівському кладовищі у Києві.

Слов'янознавство та музика.

Наукове, педагогічне і творче життя Андроника Степовича тією чи іншою мірою завжди поєднувало славістику та музику. Ці дві складові частини гуманітарного напряму стали важливими чинниками у формуванні його світоглядної позиції як ученого, дослідника і педагога; вони ж зумовили його наукові і практичні нахили та вподобання (у тому числі музичні).

Проте, вивчаючи роль науковця у процесі становлення слов'янознавства, яке багато в чому було пов'язано з російськими імперськими наративами, неможливо обійти увагою складне питання *панславізму*, активний розвиток якого спостерігався у XIX ст. Стислі висновки щодо згаданого напряму можна узагальнити так: у негативному варіанті ідеї об'єднання всіх слов'ян під «московським дахом» проявилися в політичному вимірі,

[13] Ibidem. Цит. за: (ЦДІАК України, 1475-1-20-22).

[14] Смольніцька М.К. Випускники Колегії Павла Галагана: внесок у розвиток вітчизняної і світової науки, С. 139. WaybackMachine (archive.org) /web/20211231180911//https://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/3331/28.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

а саме: від розповсюдження шовіністичних ідей про «величність» росіян і меншовартість слов'янських сусідів до братовбивчої війни, яку Росія розпочала проти України 24.02.2024. Позитивні наслідки, які охоплювали великий спектр братерських відносин, спостерігалися як у розвитку міжслов'янських контактів (наприклад, гуманітарна допомога південним слов'янам під час війни 1877–1878 рр. або творчі дослідницькі відрядження), так і в опрацюванні великої кількості фольклорного матеріалу (як літературного, так і музичного), що активно стимулювало розвиток слов'янознавчої науки. Загальне вивчення слов'янських культур давало змогу прискіпливіше придивлятися до кожного етносу окремо, аналізувати та оцінювати їхні індивідуальні особливості, що діяло на користь науки взагалі. Так, наприклад, Ян Шафарик у 1842 р. виокремив «малоруську» мову в окрему групу тощо[15].

Слов'янознавчий шлях Андроника Степовича отримав наукове підґрунтя у співпраці з Олександром Котляревським, учнем представника міфологічної школи Федора Буслаєва і українського фольклориста-славіста Йосипа Бодянського, який із 1875 р. зайняв посаду професора в Університеті Св. Володимира. Він був відомою постаттю серед дослідників слов'янської міфології та філології, вивчав питання історії та побуту балтійських слов'ян, не обходив стороною й українську фольклорну спадщину. В одній зі своїх статей, яка з'явилася в журналі «Основа» за 1862 р., молодий учений захищає ідею українських дослідників про те, що українці завжди проживали на своїх землях, а не прийшли з-за Карпат у XIV ст. Саме ця стаття окреслила тверду позицію науковця, яка залишалася незмінною до кінця його недовгого, але напруженого життя. Критикуючи погляди «радикальних» слов'янофілів та західників, О. Котляревський водночас підтримував стосунки з М. Максимовичем, М. Костомаровим, О. Потебнею.

У Києві вчений вів плідну науково-суспільну діяльність, у 1877–1881 рр. головував в Історичному товаристві ім. Нестора-Літописця, деякий час керував Слов'янським комітетом, діяльність якого поєднала його з композитором Миколою Лисенком[16]. О. Котляревський не був членом «Старої Громади», але спілкувався з її представниками на науковій ниві, зокрема з О. Кістяківським та П. Житецьким. Останній пізніше писав: «Пам'ятаю, що я тягнув його до активної участі в житті, а він тягнув мене до активної участі в науці»[17].

Усі згадані діячі української гуманітарної науки, які оточували Андроника Степовича, впливали на його світогляд: філолог і славіст П. Житецький – у Колегії Ґалаґана і у виборі київського вишу, О. Котляревський – в університеті, де відбулося його справжнє наукове становлення, Микола Лисенко – у формуванні його музичних смаків й інтересів[18]. Це було єдине коло спілкування: зазвичай усіх поєднував Університет Св. Володимира або такі науково-суспільні організації, як «Стара Громада» або Слов'янський комітет. Повертаючись до теми відношення до *панславізму,* потрібно зазначити, що, незважаючи на спорідненість із російським науковим суспільством, зумовлену історичними обставинами, у слов'янському питанні зазначені українські вчені не підтримували радикальних ідей, розвивали україністику і тяжіли до гуманітарного розвитку

[15] Див.: Паріс О.А. Творча постать Євгена Цегельського в контексті розвитку української музичної думки першої половини XX століття : дис. … канд. мист. Львів, 2018. С. 152.

[16] Див. про це: О. Степанська. Творчі контакти М. Лисенка 70-х років в контексті розвитку міфологічної науки. *Історія музики в минулому і сучасності*. 2000. Вип. 12. С. 5—6.

[17] О.М. Пипін та київські українці (Листування Пипіна і Житецького). *Україна*. 1927. № 6. С. 37.

[18] Про контакти з М. Лисенком ітиметься нижче.

відносин зі слов'янськими сусідами. Вони неодноразово вступали в полеміку з деякими прихильниками і захисниками російського «верховенства права», який, насправді, був вираженим шовінізмом. Це стосувалося і позиції А. Степовича, який у праці про збірку Франьо Кухача піддає жорсткій критиці бездіяльність, інертність та байдужість російського музичного суспільства та київського відділення РМТ у відношенні до поширення слов'янських музично-етнографічних контактів.

Спогади Андроника Степовича про Лисенка.

Музичні вподобання українського науковця-славіста сформувалися у тісному контакті з родиною Ґалаґанів: спочатку у їхньому родовому маєтку – Сокиринцях, потім у Колегії. Згодом музичні контакти розширювалися завдяки постійному спілкуванню з членами «Старої Громади», до яких належав і Микола Лисенко. Зрозуміло, що музично обдарований Степович не зміг обійти впливу українського композитора, який у 1870-х роках не лише проходив особистий шлях професійного музичного становлення, а й був одним з активістів національного суспільного руху.

Хронологію свого музичного розвитку та спілкування з українським митцем Андроник Степович занотував у спогадах про Миколу Лисенка, написаних у 1927 р. Юнак познайомився з композитором відразу після відкриття Колегії – у 1871 р. Її перші вихованці були здібними до музики, у вільний час збиралися на природі та співали різних пісень як з оперного репертуару, так і народних українських. Один із вихователів, Гр. Янчевський, відразу зорганізував студентський хор. Він сам володів гарним басом і «мав великий хист до реґентування, що розвинув у Лисенковому музичному гуртку»[19]. Завдяки Гр. Янчевському колективом зацікавився і М. Лисенко. За порадою композитора до хору приєдналися студент університету Орест Левицький (майбутній віцепрезидент Всеукраїнської академії наук) та інші виконавці. А. Степович згадує, що «М.В. Лисенко дуже цікавився, мовляв, наш регент Янчевський, розвитком і вдосконаленням нашого хору, давав йому (регентові) всякі потрібні поради та вказівки, проте активно до цієї справи не втручався з своєї тактовності, як людина, що офіційно не належала до складу колегії»[20].

Колегіальною традицією стали суботні вечори, на яких були присутні як подружжя Ґалаґанів, так і батьки студентів. Для них хор вивчав різноманітний репертуар, який складався з українських творів зі збірки Григорія Ґалаґана, хорових обробок Лисенка, а також сербських, чеських та російських народних пісень. Степович зазначає, що дехто з вихованців не тільки співав, а й гарно грав на фортепіано чи скрипці. Іноді на цих вечірках бував і сам Лисенко. Українофільська позиція Ґалаґана критикувалася консервативною владою: вона «ставила за провину прищеплювання в колегії української народної пісні»[21], хоча багато представників української інтелігенції підтримували цю ініціативу.

Саме в перші роки існування Колегії в учбову програму були введені такі дисципліни, як історія та теорія музики. У цьому нововведенні також не обійшлося без впливу Лисенка, який знайшов «дуже доладного вчителя в особі студента університету Антона Хомича Данилевського, справді великого знавця своєї справи»[22]. Під його орудою студенти вивчали гармонію, переробили всі задачі з підручника Чайковського, вчилися

[19] Степович А. З споминів про М.В. Лисенка. С. 196.

[20] Ibidem. С. 197.

[21] Ibidem. С. 198.

[22] Ibidem.

читати з листа, записувати диктанти, транспонувати. Це ж стосувалося і викладання історії музики: «до її подробиць» Данилевський «любив заводити і нас, а ми визначалися цим на іспиті, здивувавши навіть екзаменаторів»[23].

Як зазначає Степович, декому з учнів «така музична наука стала згодом у великій пригоді, а мені самому дуже помагала, коли я, бувши студентом, кілька років брав участь у Лисенковому хорі, а пізніше і сам записував українські пісні»[24]. Натомість Лисенко іноді бував присутній на виступах хору, слухав виконання вокальних ансамблів студентів. Вони ж переписували у нотні зшитки його твори.

Саме у цей час композитор створював свою оперу «Різдвяна ніч», а студентська громада за цим ретельно спостерігала. Завдяки особистій приязні Катерини Ґалаґан А. Степович навіть потрапив на першу виставу, яка відбулася у помешканні родини Ліндсфорсів на вул. Фундукліївській у 1872 р. Це була перша редакція опери, без речитативів і ще не оркестрована. «Про цю видатну в історії українського мистецтва подію, – зазначає автор, – був у мене докладненький запис, де одзначено всіх дійових осіб і всякі подробиці обстанови та самого виконання опери, що так всіх цікавила»[25]. Але щоденник із нотатками загубився. Враження ж Катерини Ґалаґан були стриманими. На тодішню думку молодої людини, яка ставила вище за все чисту мелодійність, розмовні діалоги немов би принижували оперу, «обертаючи її на оперетку». Проте загальні відгуки були позитивними, і публіка очікувала на другу редакцію твору.

Наступний етап спілкування А. Степовича і Лисенка розпочався у 1876 р. після повернення композитора із Санкт-Петербурга і навчання у Римського-Корсакова. У цей час молодий славіст уже закінчив Колегію і вступив до університету, а Лисенко набирав співаків до свого хору. Вокальні здібності та рівень музичної освіти сприяли тому, що Степович був прийнятий. Співанки відбувалися в різних місцях, у тому числі і в будинку М. Старицького. А серед репертуару виконувалися хори з різних опер композитора, зокрема з «Утопленої».

Після закінчення А. Степовичем університету їхні контакти припинилися. Проте захоплення Лисенком залишилося у науковця на все життя. «Хай довіку благословенна буде пам'ять незабутнього нашого Миколи Віталійовича!»[26] – написав він.

«Франьо Кухач та його збірка південнослов'янських пісень»

У слов'янознавчих працях А. Степовича привертає увагу праця «Франьо Кухач и его сборник югославянских песен», опублікована у Києві 1884 р.[27]. Вона присвячена пісенному доробку Франьо Кухача (1834–1911) – хорватського музикознавця, фольклориста, композитора та педагога, учня Ф. Ліста та К. Черні. На тлі культурно-історичного слов'янського контексту нарис пропонує розгорнутий аналіз не тільки поетичних, а й музичних характеристик хорватських пісень. У своєму дослідженні А. Степович виступає як людина глибоких знать та широкої музичної ерудиції. Він проводить паралелі між хорватськими, українськими та іншими піснями, серед іншого, апелює до діяльності Миколи Лисенка та його київського хору, нарікає на пасивність і байдужість російського суспільства до інших слов'янських музичних культур.

[23] Ibidem.

[24] Ibidem. С. 199.

[25] Ibidem. С. 200.

[26] Ibidem. С. 201

[27] Ідеться про «Южнославянске народне попевке. Сакупіо те изворни им текст преподао Фр. Ш. Кухач. Загреб, 1878–1881».

Автор зазначає, що Ф. Кухач є автором багатьох монографій і статей, написаних хорватською та німецькою мовами, та композицій, створених на основі народних слов'янських мелодій. Серед теоретичних праць А. Степович особливо підкреслює дослідження про народні інструменти із зображенням, історичними довідками та описом, фольклорні згадки про них, дані про народних виконавців тощо, завдяки чому праця «виходить за межі чисто слов'янської області й отримає загальноєвропейський науковий інтерес»[28]. Праця була надрукована в трьох книгах журналу «Рад югословенской академии знаности и уметности» за 1977–1978 роки (№№ 38–40).

Репрезентуючи Кухача як ентузіаста, який охопив великий спектр музичних тем – від публікацій хорватського фольклору до роздумів над світовим значенням національної музики взагалі, – А. Степович виокремлює його «Оцену збірника українських пісень», надруковану в 1875 р. в чеському журналі «Гудебні листи» («Музична газета») №№ 7, 8, 9»[29]. Він наголошує на тому, що діяльність митця заслуговує на більшу увагу музичної спільноти, на поширення і виконання його музичних творів та переклади його праць.

«Збірка» Ф. Кухача, за словами А. Степовича, отримала високу оцінку в європейській пресі. Розглядаючи національну творчість як важливий елемент будь-якої культури, український славіст не лише підтримує справу свого хорватського колеги, а й заохочує до її продовження, ураховуючи жанрову різноманітність та мелодичну щедрість південнослов'янського фольклору. Водночас А. Степович нарікає, що за малої кількості підписників фундаментальну працю не вдалося надрукувати в повному обсязі двома мовами – латиницею та кирилицею, як це було задумано спочатку.

Дослідник перераховує жанрову палітру хорватських пісень, записаних Ф. Кухачем. Серед них – любовні (найбільша кількість), хороводні, танцювальні, прославні, героїчні, історичні, юнацькі тощо.

Привертає увагу одне із зауважень, яке, на нашу думку, є результатом практичного досвіду музичного аранжування. «Акомпанемент до пісень, – пише він, – /…/ підібрано так, що в правій руці проводиться мелодія пісні, що дає можливість, на думку композитора, співати навіть особі, якщо не знайомій із нотами, то хоча б із більш-менш тонким музичним слухом. Окрім того, мелодія подається окремою стрічкою, що дає можливість виконувати її на скрипці або флейті, або співати особі, яка знається на нотах; цим полегшується справа для скрипаля або флейтиста, яким в іншому випадку доводилося б від'єднувати мелодію від акомпанементу»[30].

На думку А. Степовича, жанрове різноманіття хорватських пісень Ф. Кухача вказує на охоплення величезної сфери народнопісенної творчості, висвітлюючи різні боки народного життя – від любовної лірики до героїчних мотивів та старовинних обрядових дійств («кола» та «хора»). Особливу увагу він звертає на характер мелодики. «Різноманітність та краса мелодій, що відповідають висловлюваному змісту, чудові, деякі наспіви бойових пісень навіть вражають своєю силою та оригінальною суворою красою; косівські пісні часто також відрізняються у вищому ступені чудовими за своєю простотою і також своєрідною давньою привабливістю мелодіями»[31]. А. Степович подає музичні приклади: *билину про Косівську дівчину* (№ 1496), *Македонець* (№ 1506) тощо. Але найбільш мелодійні – любовні пісні. Уже початкова пісня першої збірки приваблює

[28] Публикация ННР Ф. Кухач и его сборник южнославянских песен (e-heritage.ru). С. 2.

[29] Ibidem. С. 3.

[30] Ibidem. С. 8.

[31] Ibidem. С. 9.

«музичною та поетичною елегантністю (Мируй, мируй (тобто, будь спокійним, моє серце!)»[32]. Порівнюючи музично-поетичні характеристики сербсько-хорватських пісень із південно-руськими, А. Степович наводить як приклад пісню «Гей, месечино, доведи ми драгог, ой!», яка схожа з українською ««Ой місяцю, місяченьку, не світи нікому, тільки ж мойму миленькому, як іде додому» та ін., див. збірку пісень п. Лисенка, 2-й вип.»[33]. Потім учений зупиняється на пісні № 10 «Дика плава». «Ця пісня, – пише він, – одна з тих сербських і взагалі слов'янських пісень, з якими була деякий час на початку сімдесятих років знайома і київська публіка, з концертних виступів студентів – аматорів зі студентського хору Лисенка. Цю пісню за змістом можна порівняти хоча б із загальновідомою малоросійською «Ой ходила дівчина бережком»[34].

Далі дослідник наводить ще один приклад-порівняння. «Пісня під № 100 (2-й випуск називається «Скупац», тобто Скупець), – пише він, – надзвичайно схожа за змістом та способом співочого виконання з малоросійською піснею «Да куди йдеш, Явтуше?» (№ 37 третього випуску «Збірника українських пісень» М. Лисенка). Навіть у наспівах обох пісень (обидві співаються *andante*) зворушливих та водночас трошки грайливих, є щось спільне. Малоруська особисто мені здається більш витонченою у наспіві; за змістом же вона відрізняється кінцівкою: в ній дівчина /…/ вгамовує суворого та скупого Явтуха»[35] на відміну від південнослов'янського варіанта.

Із витонченою музичною чутливістю А. Степович характеризує мелодійне багатство пісень: «пісня з вельми елегантним наспівом», «наспів дуже своєрідний та красний», «дуже красива за наспівом пісня «Пун любови», тобто повен кохання» тощо.

Після переліку найцікавіших зразків (їх у об'ємній збірці назбиралося чимало) дослідник рекомендує звернутися до збірки Ф. Кухача і самостійно з нею знайомитися. «Я доволі впевнений, – пише він, – що це знайомство буде нагороджено тим задоволенням, яке отримається від чудових та елегантних мелодій багатьох пісень збірки»[36]. Проте в кінці автор наголошує на тому, що її отримання може бути ускладнене браком прямих контактів у книготоргівлі, хоча замовлення можна зробити через місцевий університет: «потрібно сподіватися, – узагальнює він, – що незабаром візьмуться за цю справу наші місцеві слов'янські товариства і прикладуть усі зусилля, щоб облегшити слов'янам взаємні книжні відносини»[37].

Для тих же, хто грає на фортепіано, А. Степович рекомендує перекладену для інструменту колекцію «100 хорватських наспівів» видавництва Літольфа, в яку увійшли найцікавіші зразки зі збірок Ф. Кухача та Івана Зайца. «У цьому альбомі, – зазначає автор, – виконавець знайде доцільну вказівку пальців, що значно полегшує користування альбомом для не дуже сильних піаністів»[38]. Закінчуючи свій нарис, Андронік Степович висловлює думку щодо двох аранжувань: № 34 «Я сам Хрват» та № 52 «Напрей» («Вперед»). Останній – хорватський марш, уже відомий вітчизняній публіці «у виконанні

[32] Ibidem. С. 10.

[33] Ibidem. С. 11.

[34] Ibidem. С. 11–12. У посиланні А. Степович наводить ще декілька чеських та хорватських пісень, які виконувалися хором Лисенка і полюблялися публікою, та жаліється з того, що нині цього нема.

[35] Ibidem. С. 14.

[36] Ibidem. С. 17.

[37] Ibidem. С. 18.

[38] Ibidem.

хору п. Слов'янського[39], з надзвичайно своєрідною та красивою мелодією. Звертаємо, наприклад, увагу читачів на прекрасне «*dolce e legato*» в пісні «Напрей» і на чудовий перехід до цієї частини п'єси від попереднього вогняного «*allegro*»[40].

Особливої уваги, на нашу думку, потребує розгляд приміток, зміст яких відокремлений від основного тексту і винесений «за дужки». Вони доволі численні і виходять за межі аналізу збірки Ф. Кухача. У ньому автор розкриває ту проблематику, яка існувала в російському суспільстві, у київській музичній громаді й особливо – у київському відділенні РМТ.

Звертаючись до проблеми малої зацікавленості слов'янською творчістю, А. Степович пише: «Не можемо стриматися тут від наступної справедливої, на наш погляд, докори, зверненої на адресу російського суспільства. Важко уявити собі найбільшу ступінь байдужості, яку висловлює наше суспільство по відношенню до явищ слов'янського життя, особливо якщо це явища не політичні, а побутові, що відносяться цілком до мирного суспільного розвитку!»[41]. Суспільство знати не хоче про етнографічні новинки слов'янської культури, а спеціалістів поки дуже мало. Проте вчасно проведена підписка допомогла б видавцю використати два шрифти в повному обсязі. Але не склалося, і в результаті останні екземпляри вийшли тільки латиницею, чим обмежився доступ широкої публіки до пісень.

Наступне посилання піднімає іншу проблему – відсутність публічної популяризації слов'янської музичної творчості. Для порівняння А. Степович наводить «виконання в концертах добре організованими хорами, яким був, напр., нещодавно в Києві хор п. Лисенка»[42]. Проте публічна презентація слов'янської музики відсутня.

На думку дослідника, популяризацією повинні займатися музичні товариства та їхні учбові заклади – консерваторії та музичні училища. Але відсутність «живої слов'янської свідомості», «мертвість їх існування» ще довго будуть гальмувати цю важливу справу. Він пропонує подивитися на ситуацію в Києві, «де існує музичне училище Російського музичного товариства і при ньому, зрозуміло, цілий штат викладачів. Навряд чи ми помилимося, якщо скажемо, що це училище з часу свого існування нічого не зробило не тільки для ознайомлення російської публіки з музикою, особливо народної, південних та західних слов'ян, а й для розумного та фундаментального опанування своєї ж рідної музики, як народної, так і мистецької»[43]. Дослідник наводить приклади суспільної байдужості до музичних акцій. І емоційно підсумовує: «Ось результат існування в Києві музичного товариства та його училища! Вони не уникнули того бюрократизму та мертвенного, формального відношення до справи, яким до сих пір відрізняється багато установ на Русі»[44]. Називаючи Київ «центром співучої південної Русі», науковець натякає, що там немає жодного співочого гуртка на кшталт Петербурзького, і внаслідок

[39] Постать Д. Агренєва-Слов'янського досі викликає багато суперечливих думок. Російський співак і фольклорист, у концертах якого брав участь М. Лисенко, з одного боку, намагався розвивати міжслов'янські зв'язки,. З іншого – слугував ідеї слов'янського братерства під російською владою і водночас був жорстко критикований Чайковським за низьку якість музичного виконання.

[40] Ibidem.

[41] Ibidem. С. 7.

[42] Ibidem. С. 12.

[43] Ibidem.

[44] Ibidem.

недорозвинених музичних смаків киян (в чому вони не винні!) «оперетка цілком панує» у цьому спасенному Богом місті!

У посиланнях до нарису А. Степович цитує декілька імен сучасних композиторів: це представники російської музичної школи Глинка, Даргомижський, Сєров, Балакірєв, Римський-Корсаков, які згадуються у загальному контексті. Водночас звернення до українця Миколи Лисенка має більш особистий та відкритий характер, зважаючи, звісно, на їх знайомство і добрі відносини. Дослідник порівнює деякі сербсько-хорватські пісні Ф. Кухача з українськими обробками Лисенка (не російськими!), що характеризує його музичні пріоритети і обізнаність у музичній сфері. Він визначає позитивною діяльність Лисенка у справі популяризації народних пісень, описуючи приязно його хорову діяльність та «Слов'янські концерти».

Невеличкий нарис Андроника Степовича дає змогу зробити декілька важливих висновків. По-перше, ґрунтовна музична освіта вченого-слов'янознавця допомогла належним чином оцінити музичний доробок хорватського митця. По-друге, як компетентний гуманітарій він достатньо володів інструментами порівняльного аналізу, не тільки поетичного, а й музичного, емоційною силою слова, необхідною для створення цікавого опису музичних явищ. По-третє, дослідник добре розумівся в проблемах сучасної музики і музичної освіти, про що свідчить його вільна орієнтація в музичних питаннях, у тому числі практично-виконавських.

А. Степович – М. Лисенко – Ф. Кухач

Постають питання: чи виходили контакти Лисенка та Степовича за рамки тільки музичної сфери? чи існували зв'язки між трьома слов'янськими діячами – Степовичем, Лисенком, Кухачем? Вивчення епістолярної спадщини, архівних документів та інших джерел дає позитивну відповідь, яку можна обґрунтувати у трьох напрямах.

По-перше, Миколу Лисенка та Андроника Степовича поєднала слов'янська тематика. Ім'я українського славіста згадується в листі чеського музикознавця та етнографа Людвіга Куби до Миколи Лисенка. Лист був написаний у тому ж 1884 р., коли вийшов друком проаналізований нарис А. Степовича. У виданні «Микола Лисенко. Дні і роки» зазначається: «Жовтня 16 (29 н. ст.). Лист (1-й) від Людвіга Куби. У листі йдеться про проблеми пересилки видань українських і польських пісень, про можливий приїзд до Чехії професора А. Степовича та приїзд самого Л. Куби в Україну. Насамкінець дописувач просить дозволу на включення мелодій і текстів українських пісень із Лисенкових збірників у видання «Слов'янство у своїх співах» («Slovanstvo ve svých zpêvech»)[45].

По-друге, між М. Лисенком та Ф. Кухачем теж установилися контакти. У кінці грудня 1873 р. хорватський фольклорист написав листа композитору, який уже був відомий слов'янознавчою музичною активністю. Називаючи Лисенка одним із «ретельних апостолів» слов'янської музики, Кухач переказує йому зміст рецензії на два зошити малоруських пісень, яку він надіслав до празького часопису[46]. 8 червня 1885 р. в листі до Івана Франка Лисенко пересилає рекомендацію «до славного хорватського музики-етнографа Кугача задля передачі її панові Спиру Гулабчеву. То ж з ласки віддайте йому мою картку», – пише Лисенко[47]. Ще один контакт слов'янських митців мав місце

[45] Скорульська Р., Чуєва М. Микола Лисенко. Дні і роки. Київ : Муз. Україна, 2015. С. 279.

[46] Ibidem. С. 168.

[47] Лисенко М.В. Листи. Київ, 1964. С. 151. Lysty.pdf (chtyvo.org.ua)

у 1894 р.: «**Січня 3.** Лист від Віце-директора проф. Нар. муз. ін-ту в Аграмі, в Кроації (Хорватії) Ф. Кугача з оцінкою Лисенкових Збірників пісень (німецькою мовою)»[48].

Ці приклади підтверджують думку про спілкування між М. Лисенком, А. Степовичем та Ф. Кухачем, якому сприяли спільні інтереси, спрямовані на становлення національної етнографії, на розвиток міжслов'янських контактів та на поширення творчого доробку кожного з них.

Висновки. Андроник Степович по праву належить до української культурної та наукової еліти кінця XIX – початку XX ст. Зв'язки із сім'єю Григорія Ґалаґана, а потім із членами «Старої Громади» зумовили особливості його наукового, педагогічного та творчого шляху як ученого-слов'янознавця, викладача багатьох київських гімназій та Університету Св. Володимира, директора Колегії П. Ґалаґана, автора наукових статей та інших публікацій, які виходили друком у різних часописах (зокрема, у «Київській старовині») протягом десятиліть його плідної праці. Вивчення та аналіз музикознавчої спадщини вченого доводить, що його розвідки мають певну цінність для сучасного історичного музикознавства і етномузикології. Природні музичні здібності, поєднані з ґрунтовною освітою, яку А. Степович отримав у «Школі академіків» (у тому числі й участь у хорі Лисенка), дали йому змогу вивчати не тільки пам'ятки сербської або чеської словесної етнографії, а й їхні музичні особливості, що, без сумніву, збагатило його науково-критичну спадщину. Проаналізовані спогади вченого про Миколу Лисенка і нарис про збірку Ф. Кухача залишаються важливими документами як літопису епохи, так і становлення відношень між українською та південнослов'янською культурами – у фольклорно-етнографічному і в музичному аспектах. У кожному з досліджень є своя ключова постать: у спогадах – це фундатор української музики Микола Лисенко, у нарисі – хорватський науковець та етнограф Франьо Кухач. В останній розвідці, створеній хронологічно раніше, спостерігається постійна україноцентричність: спрямованість на діяльність Лисенка або порівняння хорватських пісень з українськими, що ще раз свідчить про глибоку ерудицію вченого у сфері музичної культури. Обізнаність проявляється і в практичному підході до музичних текстів: А. Степович уміло аналізує зручність фортепіанного перекладу або інструментовки, темпові характеристики або нюанси музичної експресії. У його розвідках помітні цілком сформовані музичні смаки: він цінує мелодійне багатство (типовий культ романтичного стилю), знаходить для її опису багато епітетів, але не дуже поважає оперету як «легкий» жанр.

З іншого боку, аналітичні роздуми вченого викривають цілий шар існуючих на той час проблем музичної культури та освіти, зокрема байдужість проросійського суспільства, київського відділу Російського музичного товариства і його продукту – музичного училища – не тільки до української, але взагалі до будь-якої слов'янської культури.

Тож плідна і багатогранна діяльність ставить Андроника Степовича поруч із шанованими представниками української інтелігенції. У своїй діяльності він збагатив не лише наукове слов'янознавство, педагогіку, історію, культуру, а й музичну науку.

[48] Микола Лисенко. Дні і роки. С. 422. Хоча, як зазначають дослідники, «місце знаходження листа не встановлено» (С. 438).

Література

1. Будзар М., Ковальов Є. Один із Шевченкових читачів: Коментарі Андроника Степовича до повісті «Музикант». С. 100–125. M_Budzar_TShTYT_IFF_UG.pdf (kubg.edu.ua)
2. Лисенко М.В. Листи. Київ, 1964, 535 с. Lysty.pdf (chtyvo.org.ua)
3. Литвин А. Формування світогляду Андроніка Степовича протягом навчання в освітніх закладах другої половини XIX століття. С. 58–65. 83678-Текст статті-176192-1-10-20161118.pdf
4. Микола Лисенко. Дні і роки / ред.-упор. Р. Скорульська, М. Чуєва. Київ : Музична Україна, 2015, 744 с.
5. Паріс О.А. Творча постать Євгена Цегельського в контексті розвитку української музичної думки першої половини XX століття : дис. … канд. мистецтвозн. Львів, 2018, 212 с.
6. О.М. Пипін та київські українці (Листування Пипіна і Житецького). *Україна*. 1927. № 6. С. 21–38.
7. Саган Г., Кухто А. Діяльність Андроніка Степовича з розвитку сербістики в Україні. С. 75–84. 46-13-78-1-10-20210218.pdf
8. Смольніцька М.К. Випускники колегії Павла Галагана: внесок у розвиток вітчизняної і світової науки. С. 137–142. WaybackMachine (archive.org) /web/20211231180911//https://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/3331/28.pdf?sequence=1&isAllowed=y
9. Степанська О. Творчі контакти М. Лисенка 70-х років у контексті розвитку міфологічної науки. *Історія музики в минулому і сучасності.* 2000. Вип. 12. С. 3–10.
10. Степович А. Зі споминів про М.В. Лисенка. *Микола Лисенко у спогадах сучасників*. У двох томах. Т. 1. Київ : Музична Україна, 2003. С. 196–203.